

על יוסף צבי רמון

דב סדן

כחוליה חדשה של שלשלת חדשה, או כחולית מיפנה בשלשלת שירת הדורות האחרונים, הוא מרגישם כתופעה מאוחרת, המתבלטת אם לא בתכנה של שירת־ההשכלה, הרי במנטאליות שלה, ואפילו בכליה וסממניה. לא, משורר, "כתרים" אינו אב ופטרון לנסינות אלה — הוא חוליה בשירת הדורות האחרונים, הוא המשך לה, שירתו היא בה המשך גנטי על פי מוצאה וגידולה, המשך דיאלקטי על פי מהותה וטיבה. ולא פחותה מטעותם של חוגי החרדים, ביחוד הרשמיים, היא טעותם של טובי המבקרים, נתנו דעתם ולבם על השירה הזאת. כי הנה במבואי "כתרים" נתנו שני דורות יקר למשורר — יעקב רבינוביץ במאמרו המקוטע שמרטט בו וידויו של ידיד; אברהם קריב במסתו המחוטבת שפועם בה המנונו של חסיד. שונים הדברים, גם בגישה גם בהערכה, אך צד שווה בהם — הידיד, המדבר כלשון של זהירות, אומר עליו, על בעל "כתרים", כי הוא "אולי אדם בן דורות עתיק, שנתגלגל לעולמנו ואולי נשמה ממין בלתי מצוי"; החסיד, המדבר בלשון של ודאות, אומר עליו על בעל "כתרים", כי הוא "כוכב־הלך בן מערכת־שמים אחרת". לאמור, גם הידיד גם החסיד אינם רואים את המשורר משולב בשלשלת ספרותנו ושירתה בדורות האחרונים, נצמח מתוך קרקע־התפתחותה ולתוכה, אלא כמין גלגול רחוק, שהוא בעיקר מהותו מעבר לה וממילא כמחוצה לה, ואפילו רישומו פועל בתוכה, ואפשר ואין לך כטעות הזאת הצריכה תיקון — יוסף צבי רמון, על עיקרו וביטויו, הוא עצם מעצמה ובשר מבשרה של שירתנו בדור אחרון, דרגה מוטבעת במהלכה ושלב אורגאני בסולמה.

ג

אם נתבונן בסולמה של שירתנו בדורות האחרונים נראה, כי אם שירת ההשכלה וספיחיה באו והראו בו אך את שלב־הביניים, שלבי המציאות הגלויה, האקטואלית לעינינו, הרוותמת את השירה לתפקידי־שירות, הרי השירה הביא־ליקית ולאחריה ראתה והראתה בו את שלבי מעלה ושלבי־מטה, ודאי, גם היא לא נפטרה, לא יכלה להפטר, משלבי־הביניים ולהניחם קנין

כבר ניתנו כמה וכמה הגדרות וניסויי־הגדרות לשירתו על יחודה וזרכה, אך דין הוא שנעלה בראש ההגדרות האלו את שתי ההערכות, השונות מן הקצה אל הקצה, שלשני גאוני דור אחרון, השונים גם הם מן הקצה אל הקצה, ההערכה האחת, והיא של ח. נ. ביאליק, ניתנה בעל־פה על דרך מהתלה שנונה; ההערכה האחרת והיא של הרב קוק, ניתנה בכתב על דרך אגרת חביבה, הראשון, שהעריך את השירה הזאת מבחינת בנינה, ראה אותה כמין פריטה בלולה ומסוכסכת אשר אך ידהמקרה מעלה מתוכה צליל כתיקונו. האחרון שהעריך את השירה הזאת מבחינת נושאה, ראה אותה כפתיחת מסלול־הקודש בשירת־ישראל המתחדשת שנתנה, מסיבות מסוימות, את כוחה המכריע לדרך־החולין, לאמור, מכאן הערכה שעיקרה הסתייגות; מכאן הערכה שעיקרה התפעלות.

אם נבדוק בשתי ההערכות הקיצוניות האלו, נהא חייבים לומר דבר, העלול להישמע כפרדוקס: המשורר הגדול הסתייג מחמת טעות אחת, כשם שהרב הגדול התפעל ביותר מחמת טעות אחרת. ביאליק, שחש את השירה הזאת רחוקה ממנו עצמו, נעלם ממנו, כי היא ההמשך המחוייב והחי על שירתו, המשך הננעץ בפירצה הגדולה אשר הוא עצמו פרץ ב"מגילת האש", היא היא הפירצה שבה נעוצה ראשיתה של כל השירה המודרנית שלנו. הרב קוק שחש את השירה הזאת קרובה אליו עצמו, נעלם ממנו, כי היא איננה קפיצה מעל השירה העברית החדשה, אלא זרימה, גיחה מתוכה. והטעויות הגדולות הולידו טעויות אחרות, ורובן תערובת של שתיהן — הסתייגות והתפעלות בקנה אחד.

ב

כי הנה יפה הכבוד, שקצת חוגי חרדים עושים לו לבעל "כתרים", ויש להם על מה שיסמכו — המשורר הוא ירא ושלם, שומר מצוות כל ימיו ודברו דבר אמונה, אבל היחוס שהם טורחים לתלות בו אינו מדקדק ביותר. שכן טעות לראות את שירתו כבניקראב לאותם יצירי השירה ונסיוני השירה המתפרסמים באכסניות של החוגים האלה, כי הבדוק בנסינות האלה יותר משהוא מרגישם

הלא על הזהב הזה ישא דברו לאמור:

לא יִתְפַּשׁ הַחֲזוֹן לַחֲזוֹן כֹּל יוֹם
בְּעַמְלָל יִדְלָנוּ כְּתָהוּם יָמִים רַבִּים,
פִּתַח רְקִיעַ־הַתְּכַלֵּת וְאֶבְנֵי־הַשָּׁרָה
הַקְּסָתָר.

שְׁקַל זָקָבוּ סִשְׁעָה לְשִׁעָה,

שְׁפָרוּ לְאֲשֶׁר רָאוּ לוֹ;

יָצְאָתִי אֲנִי כֹל לְקָרְאָתוֹ,

אֶפְרָתִי לוֹ: תְּנֶהוּ לִי,

כִּי עָנַמְתִּי לוֹ יָמִים רַבִּים.

וְשָׁקַל עֲזָקָב עַל יָדַי.

ד

ראינו: זה־החזון הוא לו כמת־מעלה
וכמת־מטה כאחת, ועליכן יראה סתרו תחת
רקיע־התכלת ותחת אבני־השדה כאחת, ואף
שירתו היא כמתחיות בין מעלה ומטה ומיוגם.
ואין לך אולי מפתח לסוד־שירתו כוידויו שנאמר
בו:

מִי וְכֵה אֲנִי, כִּי אֶהְבֶּתֶנִּי כַח, אֲלֵי:

אֲשׁוּרֵי כִּי־לְדוֹת שִׁבְצָתָ בְּזָקָב,

דְּמַעְתָּה זָקָב עַל כְּתָפַי נְעוּרַי נִפְלָא,

וּמִקְרָנוּ עָלַי מָלֵא שְׁתַּקְיָה חַג וְחֲזוֹנוֹ

לאמור, הזהב, זה־באהבת האלהים, חויות־
ילדות וזכר־נעורים הוא לו, ואמנם בהמשך השיר
אף יתאר לפנינו, בקו מועט אך מוגדר, מסגרת־
גידולו, עיירת־הורתו:

מִסְפַּר חוּצוֹת עֲנָה שִׁיר וְקִסְמִים לִי.

אך מיד נמשכת עיננו לחוצות־מטה לחוצות־
מעלה:

מֵה שְׁמַנְתָּ לִי בְּאַפְסִים, מֵה אֵל שָׁם

תִּקְרָאֲנִי?

ושוב נמשכת עיננו מלמעלה למטה, לנהר־
העיירה:

הַנָּהָר זֹרֵם סוּד, הַנָּהָר פְּלֵא,

וְדָא, אִם אֶרְחִיק עַל גְּשָׁרוֹ, עָלַי תִּפְּל

יְדֵה־חֲזוֹן, וְאֲנִי עוֹדֵי נָעַר.

והרי המאבק בין הגפש, המנסה להלוך
כקלות־שעשויעה, ובין החזון המעז להוליך
כחומרת־יעודו:

לפובליציסטיקה, ביחוד ששלבי־הביניים האלה
פירושם למעשה חלקה של השירה בצד הגלוי
של תמורת־גורל־העם במיפנה־תולדתו, אך עיקר
כוחה וחידושה של השירה הביאליקית ולאחריה
היה בהליכה הנועות בשלבי־הסולם הסמויים,
הליכה שכל עליה למרומים היתה כמותנית
בירידה לתהיתות, בחינת אור־החזון ותעלומת־
הגפש ירדו כרוכים.

הכיסופים לנקודת־ההפגש של האור הזה ושל
התעלומה הזאת, הכיסופים למקור־היניקה האחד
של מעלה ומטה — היא, בעצם, גפש נפשה של
שירת ביאליק, אך כשם שלא היה בשירתנו
כמותו קרוב לנקודת־ההפגש הזאת, כך לא היה
בה כמותו נרתע מפניה. לדבריו ראה את עצמו
בחינת כינור ערוך מיתרים, הצופה תמיד לבוא
רוח אלהים, כברכת־פתאום, להנגינו; ועם זאת
ראה עצמו שופט ומבחין וממילא רשאי, לפי
הכרעתו, לפתוח את עצמו או לאטום את עצמו
בפני הבא עליו. הסתירה הזאת בביאליק נטרדה
מנוחליו, נוחלי תעודת הכינור ערוך־המיתרים,
ואלה, משוררי המודרנה, מי מתוך הפקר מי
מתוך אמונה ומי מתוך עירובם, התיצבו ככלים
הערוכים לנגינתם של כוחות סתר, בין הם
כוחות־מטה בין הם כוחות־מעלה.

יוסף צבי רמון הוא שהתיצב, מתוך אמונה
שלימה, ככלי הערוך וצופה למשבי־הרוח, על
אמיתה ושגיגותה, ולא שם עצמו שופט ומבחין
בין סיגים וכסף, זהו שמיטת־ביקורת, ואף גדולה
מזו: שמיטת־תודעה, שודאי חסרונותיה מרובים
אך אפשר יתרונותיה מרובים כמותם, ואולי גם
מרובים מהם. יעקב רבינוביץ רואה להבדיל בו
שירים שהם חיקוי, שיגרה ושירים שהם מקור,
גילוי; אף אברהם קריב רואה להבדיל בו שירים
שהם עפרות ושירים שהם זהב, אלא שהוא מעיר
כי אלה ואלה חצובים מקרקע־נפשו. אבל מה
שצריך הדגשה הוא, כי אילולא פתחונו הגמור
של המשורר בפני הרוח הדוברת אליו ומתוכו,
אפשר ופתחו העפרות, אך ודאי שפחת גם הזהב,
אמנם, כשמיטת־ביקורת זו נמצא גם בכמה וכמה
ממשוררי המודרנה שלנו, אך אלה לא מעטים
גאווה היא בהם, המפתה אותם לראות כל
אסוציאציה של ארעי, וביחוד להטי־צירופה
בביטוי, כהשראה עליונה, ואילו הוא ענווה היא
בו, ובהשיחו כל אשר ירעיד בו ומתוכו הרוח,
אינו יודע מתי זכה ומתי לא זכה, ועליכן גם
סיגי־עפרו מנוצצים בהם פרו־י־זהב, זהב השירה
הטהור.

לדחות גזירתו :

עָצָרְנָא כְּמַעֲט; אֵלְכֵה־נָא חוּלָם עוּד.
כְּתָרָךְ עָלֵי יְהוָה, מִבְּקָר תְּרִנּוֹ.
אֶתְגַּוְּלְלֵה־נָא בֵּין דְּשְׂאֵי־הַנְּהָר,
עַד תִּשְׁלַח־נִי.

ביטוי יקר ונפלה לשירה ולמשורר בנפתוליהם
בין אור־חזון ותעלומת־נפש והתגברותם עליהם
בשליחות, ביעוד־הקודש.

רְבוּ הָאֲנָשִׁים, וְעַל כָּל אָחוּ אֲרַצְד,
גְּאוּן־פְּלָא עָלֵי נְפֵל, שְׂכַרְתִּי מְאֹד.
וַדְּאֵי, אִם עַד רֵאשׁ הַטְּחִנָּה אָבוּא
עַד הָעָרְב תַּעֲכָבֵנִי, אֲרָדִם, אִישׁוֹן—
אוּי, מוֹרָא וְהוֹדוּ... תְּוֹנְקָה יָבוּא,
יַפֵּל עָלֵינוּ... אֶל עַמְּךָ תִּשְׁלַח־נִי!..

והרי תחנוני הנער, הנקרא ליעודו ומבקש

ס פ ל י ק פ ה

קרל סאנדבורג

הָאִשָּׁה מְכַת הַרְזוֹן, בַּעֲלַת הַשְּׁעוּל הַסּוֹצֵז וְאַחֲבָה בַת־אֲלִמְנֹת
מְלַחֶשֶׁת עַל אֲדוֹת פְּרָחִים לְבָנִים... בְּשִׁירָךְ אַתָּה מוֹסֵף זֹאת כְּסַפְּלֵי־קָפָה,
גְּבֵרִיאֵל.

הַנְּעִרָה זְקִיָּה הַגְּנֵרָה, אֲשֶׁר קוּלָּה אָבִד תוֹךְ מַפְּלֵי הַכְּשֶׁר שְׁנַעְרָמוּ עַל
עַצְמוֹתֶיהָ... וְהָאִשָּׁה שְׁנַתְּמַנְרָה לְגְבָרִים רַבִּים וְרֵאָתָה שְׁרִיָּה בְּהַצְטַמְקָם...
בְּשִׁנֵּי שִׁירִים מוֹסֵף אַתָּה הִלְלוּ כְּסַפְּלֵי קָפָה, פְּרִנְסוּא.

הָאִשָּׁה אֲשֶׁר שְׁפַחְתִּיהָ כְּחוּט הַשָּׁנִי, הָאִשָּׁה אֲשֶׁר רְגְלֶיהָ חוֹבְקוֹת תְּפֹתָה,
הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הִפְכָּה לְנֹצִיב מְלַח נֶשֶׁקָךְ מוֹל אוֹרוֹת כְּרָךְ גִּשְׁכָּה...
בְּעָדוֹתֶיכֶם, עֲבָרִים קְדְמוֹנִים, אַתֶּם מוֹסְכִים הִלְלוּ כְּסַפְּלֵי קָפָה.

הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לְקַחָה גְבָרִים כְּקַחַת נְחָשִׁים אֶת הַשְּׁפָנִים, זוֹ סַחְבָּה וְעֶצֶם
וּפְקַעַת־שַׁעַר, הִיא אֲשֶׁר עֵינֶיהָ הִנְעִיקוּ גְבָרִים לְהַלְוֹמוֹתֶיהֶם וְשִׁנֵּי פְרִישִׁים...
בְּשִׁירָךְ אַתָּה מוֹסֵף זֹאת כְּסַפְּלֵי קָפָה, קִיפ.

בְּצַעְדוֹ קְדִימָה אֶל אוֹרוֹת מַטָּה בְּכַגְדֵי לֵיל כְּחוּמֵי דָם, בְּצַעְדוֹ בְּסִדְיָנִים
לְבָנִים מְעֻלְפִים פְּנִיָּהוּ, בְּצַעְדוֹ בְּרֵאשׁ זָקוּף הֵן חוֹזְרוֹת וּמִשְׁתַּעְלָלוֹת
וּבוֹכוֹת וּמִתְקַלְסוֹת... בְּשִׁירֶיכֶם, גְבָרִים, מוֹסְכִים אַתֶּם הִלְלוּ כְּסַפְּלֵי קָפָה.

תרגם גבריאל פרייל

ג ב ר י א ל הוא דאנטי גבריאל רוואטי, המשורר האנגלי ממהצכת איטלקית,
מאבריי התנועה ה"פרי־רפאלית" (1828—1882).

פ ר נ ס ו א הוא פרנסוא ויון, המשורר הצרפתי בן המאה ה־19 (1431—1489),
ק י פ הוא רדיארד קיפלינג, המשורר האנגלי, יליד בומביי (1865—1936).